

a katonabürokrácia ránehezedő nyomása alatt az emberség hiteles képviselőjévé avatja. Az életbőségnek, a sírva nevetésnek, a hűségnek magával ragadó, feledhetetlen alakjává növekedik.

Pedig arra is van lehetősége, hogy a tiszték léha életét a kiegyensúlyozott házassággal helyettesítse. Az író nagyszerűen érzékelteti, hogy hőstől nem idegen a normális élet vágya, ámde ennél véleménye ösztönszerű kinyilvánításának igénye nagyobb. Ezért rendezti itt as állapotban azt a botránvt, melyben kíméletlenül kigúnyolja felettesei gyarlóságait.

A regény befejezése az elmeegógyintézet rögeszmés mesélőjeként tárja elénk az altisztet. Sommásan adja tudtunkra, hogy sem a megszállás idején, sem pedig a felszabadulás után nem volt több szerencséje, mint a háború előtt. A látszat, a kultusz akkor is szóra bírja, amikor mások, az „okosabbak” hallgatnak. Pedig csapongó, kritikai élű visszaemlékezései az átlagembernél bölcsebbnek, s mi több, jó humorérzékűnek mutatják. Nem olyan szerencsés, mint Švejk; alkotója a második világháborút és az azt követő éveket is átszenvedte. Ám Švejkkal ellentétben, ahelyett, hogy szabad akaratából, játékos kedvétől sem függetlenül játszaná a bolondot, — egyszerűen örültnek nyílvánítják, hogy megszabadulhasanak tőle. A vadembertől a zseniális „örültig” meglehetősen hosszú az út. E fejlődésnek eddig egy szakaszát ábrázolta kiváló eredménnyel Dragoslav Mihailović. A folytatás azonban legalább ennyire nehéz feladat lesz. Ha a folytatásban sem tesz engedményt, akkor feltehetően annak a tanújává tesz bennünket: miképpen jut zsákutcába egy jóindulatú és többre hivatott embernek az élete; miért és hogyan kell mindig a rövidebbet húznia annak, aki, rangoktól és tekintélytől sem ijedve meg, tántoríthatatlanul ragaszkodik gyarioróságoktól sem mentes emberségéhez.

A NIN-díjjal jutalmazott művek sorában a *Cszmások* valószínűleg egyike a legértékesebbeknek.

VAJDA Gábor

ELFOGULTAN, DE TÁRGYILAGOSAN

Vujica Rešin Tucić: *Hladno čelo*. Matica srpska, Novi Sad, 1983.

A helyi avantgarde berkeiben járatos olvasó számára Vujica Rešin Tucić a patinát jelképezi. Már lassan két évtizede lesz, hogy költészeti metamorfózisában következetesen a modern líra kísérleti, innovatív elveit igyekszik érvényesíteni. Tucić nemcsak költő, hanem a mai líra sorsát esszézerű megfigyelésekben, nemritkán vitairatokban szíven viselő korszerű gondolkodó, akinek az egyidejűleg több műfajban való tájékozódás és alkotói gyakorlat sem okoz gondot. Munkásságának polifon természetét könyveinek műfaji megoldása is alátámasztja: míg 1970-ben megjelent *Jaje u čeličnoj ljusci* című kötete jobbra csak előlegezi a tu-

cíci nyelvi kísérlet sorsának alakulását a rá hét esztendőre napvilágot látott *San i kritika* című könyve már egyfajta tökélyre viszi a mondat-szerkezeti destrukciót, és a végsőkig elmosza a költészet és a próza közötti műfaji határt; 1978-ban irodalomkritikai gyűjteményt ad ki, majd 1982-ben a zágrábi *Pitanja* című folyóirat mellékleteként közzéteszi *Struganje mašte* című verbo-vizuális regényének egy nagyobb részletét, mostani, legfrissebb kötetében pedig az élő művészet műfajilag oly sokrétű arculatáról papírra vetett reflexióit és eszme-futtatásait adja közre.

Tucic az a típusú kreatív alkat, aki a legkülönfélébb műfajok és művészeti kifejezésformák számára releváns tapasztalatait — a vizuálisakat és az auditíveket is — nagyrészt az írásra támaszkodó alkotói folyamatokban kamatoztatja, attól eltekintve, hogy kiváló fonetikai érzékkel és — verbo-vizuális regénye bizonyítja — nem csekély optikai szenzibilitással rendelkezik. Bár számos happening és multimedialis esemény cselekvő részese volt e műfajok virágkorában, felolvasó estjeinek hang-és hangzásbeli anyaga legtöbbször a majakovszkiji futurista előadásmódot idézte és fejlesztette korszerű képletekbe, s egyik kötetének címében is hirdette, hogy „Slovo je puklo”, vagyis hogy a betű felrepedt, kettéhasadt, Tucic opusának természetrajzában mindennek dacára mégiscsak az írás, az írással kapcsolatos számos, hol építő, hol destruktív mozzanat a domináns. S ha már erről kell beszélnünk, ne maradjon említetlen: Tucicnak a multimedialis műfajokhoz való kapcsolata is elsődlegesen írásközpontú, belőle kiinduló és végkonzekvenciáiban is a verbalitás problematikáját időszerűsítő; elrugaszodik ugyan annak konvencióitól, de csak azért, hogy a destrukcióban alkalmazott operatív hadmozdulattal gazdagíthassa ugyanannak a nyelvi matériának az artikulációs lehetőségeit.

Szinte egyedülálló, hogy az új művészeti gyakorlat kulisszatitkait, mögöttes, gyakran privát szférákban zajló fura eseményeit anekdotákban, nemritkán derűvel és humorral átszótt pár mondatos történetekben, helyzetképekben objektivizálja. Ezt az írói gyakorlatot prezentálja *Prostak u noći* című verskötete is, amely valójában verssorokba tördelt minipróza, melynek élményvilága jobbára a szerző életének emlékezetesebb eseményeit teszi maradandóvá. A Tucic prezentálta adomázó hangnem azért oly meglepő, mert nem szoktuk meg, hogy a racionális, teoretikus és episztomológiai avantgarde eljárásokról túlfűtött avagy mélyebb átélést feltételező lírai vallomásokat olvassunk, azt azonban még kevésbé, hogy humorral átszótt élcek szövegközébe helyezzük e műfaji fenomént.

Tucic pedig számtalanszor ezt teszi most megjelent *Hladno čelo* című kritika-, illetve esszékötetében. Ő, akiről különben tudjuk, hogy mennyire jártas és bennfentes az avantgarde kulisszái közt, egyszerre csak a naiv és tájékozatlan kívülálló pózába merevedik, és jóhiszeműen bár, de ártatlan ámulattal réved a kortárs művészet extrém jelenségeire, azzal a logikával érvelve, hogy ő ugyan érti a csúziót, de nem árt, ha rákérdez egyre s másra, mert hát sose tudni, a mai művészet talán csak a bolond-

ját járhatja velünk. Ez az alkotói hozzáállás legkifejezettebben *Linija i srce* című esszéjében érvényesül, ám Tucic még itt sem tudja leplezni a tárgyalt fenomén iránti elfogultságát, hiába kelti azt a benyomást, hogy az avantgarde művészet rendkívüli eseményeiben csak „véletlen szemtanú”, egy odacsöppent közönséges halandó. Már az is szokatlan, hogy például az önkiszolgálóban szerez tudomást egy nem mindennapi szobrászati kiállításról, nem pedig „rendes” úton, ahogy egy művészetkedvelőtől elvárjuk, amikor pedig megtekinti a tárlatot, akkor éri csak a nagy meglepetés, hiszen a várt élmény — a márvány, a bronz vagy az anyag — helyett női mellekre emlékeztető, pumpálható gumitömlőkre tapos, azzal a minden iránt bizalmatlan nyárspolgári konklúzióval rukkolva ki: el sem hitte volna, hogy ilyesmi létezik, ha nem személyesen győződik meg róla.

Ennek a szándékolt naivitásnak a funkciója Tucicnál abban teljeseedik ki, hogy ezzel az eszközzel erőteljesebben sietteti a mítoszeremtést, az élet és a művészet kiválasztott jelenségeihez fűződő fáma, az értelmezés mögöttes mezejének létrejöttét. Hiszen a kötet alcíme *A nyolcadik évtized költészeti mítoszai* címet viseli, s Tucic talált rá egy ravasz és kifinomult módszert, hogy a mítoszeremtés menetét felfokozza, illetve, hogy egyáltalán mítoszt vonhasson a mindennapok olyan személyei és történetei köré, akik, illetve amik ürügyül szolgálhatnak a szerző körültekintőbb művészettudományi vizsgálódásainak az elmélyítéséhez. Mert a *Hladno čelo*, természetesen nem kizárólag, sőt nem is túlsúlyban, anekdotikus és életképző, hanem nagyon is alapos, kellő hozzáállással megteremtett kritikai-elméleti gondolatpászták összegezése, amely napjaink költészetének jelentékeny és kevésbé jelentős mítoszaira strukturálódva valójában az avantgarde eszmék afirmációját szolgálja. Tucic nem a mikroelemzés, a szálakra szedés és az atomokig hatolás módszerét szorgalmazza, hanem — ahogy Boško Ivkov is megjegyzi — a műnek gyakran csak a leglényegesebb, legalapvetőbb tulajdonságaiból és jellemvonásaiból vonja ki a maga következtetését.

A kötetet egy, a jugoszláv irodalomban páratlan irodalmi-műfaji vállalkozás, az úgynevezett „elvtársi kritika” szöveggönyve zárja. A kritika tárgya Vojislav Despotov *Dnjižepa bibil zizra uhunt* című verbi-vokovizuális poémája. A műről tizenegy kritikus és kommentátor mondja el dramatisztált formában véleményét, ami végső soron egy kritikai esszé-kollázssá áll össze, az automatizmus nem egy elemével felerősítve, szám-talan dimenzióba és olvasati alternatívába ágazva.

A *Hladno čelo*ban található egyben Gulyás József költészetének mindmáig egyik legértőbb tolmácsolása. A kötet a költészetnek egy specifikus, egyéni affinitás meghatározta szférájával foglalkozik, fókuszában az avantgarde lírai magatartása áll, mérlegén pedig ennek a magatartásnak emberi és univerzális értéke.